

TEFSİR GELENEĞİNDE LEVH-İ MAHFUZ DÜŞÜNCESİ

The Thought "Lah Mahfuz" in The Tradition of Commentary

Abdurrahman ATEŞ*

Özet

Tefsirlerde Levh-i Mahfuz ile ilgili olarak üç görüş vardır: Birincisi, Kur'an'ın ve diğer vahiylerin asıl metni olarak Levh. İkincisi, Yeryüzündeki bütün varlıklar hakkındaki ilahî hükümlerin/kararların kayıtlı olduğu yer olarak Levh. Üçüncüsü, Kur'an'ın nüzulünde bir aşama olarak Levh. Buruc sûresi 22. âyetdeki Levh-i Mahfuz, genellikle "iyi korunmuş" levha olarak çevrilmektedir. Fakat bu pasajdaki kelimelerin nahiv/gramer açısından birbirleriyle ilişkili olup olmadıkları konusu kesin değildir. Eğer "mahfuzun" şeklinde okursak, bu kelime "levhin" kelimesine değil, daha önce geçen "Kur'anun" kelimesine bağlanır ve bu durumda çeviri şöyle olur: "Gerçekten bu, levhada korunmuş olan övülmüş Kur'an'dır." Bu nedenle "iyi korunmuş" ifadesi, bütün değişikliklere/tahriflere karşı korunmuş demektir.

Anahtar Kelimeler

Levh-i Mahfuz, Kitap, Tefsir, Kur'an.

Bu güne kadar Kur'an ilimleri alanında kaleme alınan eserler ve farklı bakış açılarıyla hazırlanan tefsirler, Kur'an'ın daha doğru anlaşılmasını amaç edinmiş olmakla birlikte kimi Kur'an terimleri veya konuları üzerinde farklı değerlendirme ve yorumların yapılmasına, hatta çelişkilerin ortaya çıkmasına bir şekilde zemin hazırladıkları da bir gerçek olarak kabul edilmektedir/edilmelidir. İşte farklı değerlendirme ve yorumlara konu olan terimlerden birisi de Levh-i Mahfuz'dur.¹

Gerek Kur'an ilimleri ile ilgili eserlerde, gerekse tefsirlerde Kur'an'ın, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına nüzulünü söz konusu eden yorumlar ve buna bağlı olarak Levh-i Mahfuz düşüncesi ile ilgili birbirleriyle çelişen açıklamalar, bizi bu konuyu incele-

Abstract

There are three conceptions relevant to Lah Mahfuz in the commentaries: The first is the Lah as the original copy of the Qur'anic and other revelations. The second is the Lah as the record of the divine judgement on all that exist on earth. The third is the Lah as the stage of the Qur'an's descent. Lah Mahfuz in surah Buruc 22 is usually translated as the "safely preserved" tablet. But it is not certain whether the words in this passage are really syntactically connected. If we read "mahfuzun", the word does not go with "lahin", but with the preceding "Qur'anun" and the translation is: "Verily it is a Qur'an, famous, preserved on a tablet." Consequently "safely preserved" i.e. preserved against alteration.

Key Words

A Tablet Preserved (Lah Mahfuz), the Book, Commentary, The Qur'an.

meye, Levh-i Mahfuz'un ne olduğunu/olmadığını araştırmaya yöneltti.

Levh-i Mahfuz, Kur'an ilimleri ve tefsirin yanı sıra felsefe ve tasavvufta da kullanılan ve farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Kimi filozoflara göre *el-Aklü'l-Faal*, kimilerine göre de *en-Nefsü'l-Küllî* olarak tanımlanan² Levh-i Mahfuz, mutasavvıflara göre ise yaratılıştaki tecelli eden ilahî bir nurdan ibarettir.³ Ancak burada Levh-i Mahfuz düşüncesini felsefi ve tasavvufi açıdan çok, Kur'an ilimleri ve tefsir açısından ele alacağımızı belirtelim.

Bu makalede Levh-i Mahfuz düşüncesinin dayandığı referansları irdelemeyi amaçladığımız gibi,

* Araş.Gör.Dr., İnönü Ü. İlahiyat Fak., e-mail: aates@inonu.edu.tr

¹ Hidâyet Aydar'ın "*Kur'an'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfuz*" başlıklı yaklaşık 80 sayfalık makalesi bu konudaki farklı yorumlar için bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Ancak söz konusu makalenin, soyut da olsa Levh-i Mahfuz'u bir mekan şeklinde kabul ederek ve zaman zaman da günümüzün teknolojik gelişmeleriyle olan benzerliğine vurgu yaparak konuyu ele aldığını belirtelim. Geniş bilgi için bkz. Hidâyet Aydar, "*Kur'an'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfuz*", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: II, İstanbul, 2000, s. 63-141.

² Ebu'l-Bekâ Eyyüb b. Müsâ el-Huseynî, *el-Külliyât Mu'cemu fi Mustalahat ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, Beyrut, 1993, s. 799; Muhammed Ali et-Tehanevî, *Mevsûatu Keşşâfi Istilahati'l-Funûn*, Beyrut, 1996, II, 1416.

³ Tehanevî, II, 1416. Curcânî (ö. 816/1413)'nin "levh" kavramı için yaptığı tasnif ise şöyledir: Dört türlü levh vardır: 1. Levhu'l-kaza. Yani el aklü'l-evvel. 2. Levhu'l-kader. Yani en-nefsu'n-nahka el-küllîye ki, bu Levh-i Mahfuz'dur. 3. en-nefsu'l-cüz'îyye ki, bu da dünya seması olarak isimlendirilir. 4. Levhu'l-heyûlâ. Geniş bilgi bkz. Seyyid Şerîf Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Beyrut, 1997, s. 136. Benzer bir tasnif için ayrıca bkz. Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997, s. 474.

bu düşüncenin Kur'an'a doğrudan veya dolaylı olarak yansıyan olumlu/olumsuz taraflarını da değerlendireceğiz. Öncelikle değerlendirmelerimiz için temel teşkil edecek olan Levh-i Mahfuz'un gündeme getirildiği alanları tespit etmemiz gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmamızda söz konusu ettiğimiz "Levh-i Mahfuz" kavramını özel isim formunda göstermemizin de bu düşüncenin ön kabulü anlamına gelmediğini, sadece yaygın olan düşünceden hareketle konuyu ele almamızdan kaynaklandığını belirtelim.

I. Levh-i Mahfuz'un Söz Konusu Edildiği Alanlar

Levh-i Mahfuz'un söz konusu edildiği başlıca alanların şunlar olduğunu görüyoruz:

A. Kur'an'ın nüzulünde bir aşama olarak Levh-i Mahfuz.

B. Olmuş ve olacak her şeyin önceden kaydedildiği yer olarak Levh-i Mahfuz.

C. Kur'an'ın ve bütün vahiylerin asıl kaynağı olarak Levh-i Mahfuz.

A. Kur'an'ın Nüzulünde Bir Aşama Olarak Levh-i Mahfuz

Doğrudan veya dolaylı olarak Kur'an'da bildirilmemekle beraber, Kur'an ilimleri ile ilgili kaynaklarda Kur'an'ın üç aşamalı nüzulünden söz edilmektedir:

1. Levh-i Mahfuz'a olan nüzül.

2. Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına veya burada bulunan Beytü'l-İzze'ye toplu olarak nüzülü.

3. Yeryüzüne, yani Hz. Peygamber'e parça parça nüzülü.⁴

Birinci aşama olan Levh-i Mahfuz'da bulunma veya Levh-i Mahfuz'a nüzülü ile ilgili olarak ileri sürülen dayanak "*Hayır (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada*

⁴ Celaluddin Abdurrahman es-Suyûti, *el-İkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, tsz., I, 53-55; Muhammed Abdülazim ez-Zerkâni, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, 1372, I, 36-40. Ayrıca bkz. Bedruddin ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1994, I, 228-229; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1985, s. 39-40; Celal Kirca, *Kur'an ve İnsan*, İstanbul, 1996, s. 270-275; Mevlüt Güngör, *Kur'an Araştırmaları-1*, İstanbul, 1995, s. 36-42; Mevlüt Güngör, *Kur'an Araştırmaları-2*, İstanbul, 1996, 92-99. Müfessirler tarafından kabul edilen Kur'an'ın bu yaygın nüzül şekilleri yanında XV. asır müfessirlerinden Şihabuddin Ahmed es-Sivâsi (ö. 860)'ye ait farklı bir görüş daha vardır. Ona göre Kur'an şu iki şekilde nâzil olmuştur: *Birincisi*, Kur'an'ın tamamının; Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına nüzülüdür ki, bundan maksat Faal Akıl'dır. *İkincisi* ise Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan bir defada, doğrudan doğruya akla nüzülüdür. Birinci görüşe göre Kur'an, Faal Akıl'dan Hz. Peygamber'in kalbine 20-23 sene içerisinde indirilmiş; ikincisine göre de, Levh-i Mahfuz'dan 20-23 sene zarfında direkt olarak Hz. Peygamber'in kalbine indirilmiştir...Zeki Duman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara, 1997, s. 54 (Sivâsi'nin *Uyûnu't-Tefâsîr*'inden naklen).

(yazılıdır)⁵ âyetleridir. Kimilerine göre Allah kelâmı Levh-i Mahfuz'a bir biçimde yansıtılmıştır.⁶ Kur'ânî bilgiler de Levh-i Mahfuz'dan ses ve lafızdan uzak olarak bulunmaktadır.⁷ Bir taraftan Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki bulunma veya Levh-i Mahfuz'a indirilme şekli ve zamanının sadece Allah ve Allah'ın gaybe muttali kıldığı kullar tarafından bilinebileceği vurgulanmakla böyle bir aşamanın varlığına yönelik şüpheler oluşurken; diğer taraftan bu indirmenin parça parça değil toplu olduğu belirtilmekle⁸ de Levh-i Mahfuz'a indirmenin şekli tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci aşama olan Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına veya burada bulunan Beytü'l-İzze'ye bir defada indirilmesi ile ilgili rivâyetlerin hemen hemen tamamı Abdullah İbn Abbas'a dayandırılmaktadır. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Kur'an, kadir gecesinde dünya semasında bulunan meleklerle toplu olarak indirilmiş veya onlara yazdırılmıştır.⁹ Ayrıca her kadir gecesini, bir sonraki kadir gecesine kadar Hz. Peygamber'e indirilecek olan Kur'an âyetlerinin Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına indirildiğine dair rivâyetler de bulunmaktadır.¹⁰

Kur'an'ın toplu olarak dünya semasına ne zaman indirildiği ve böyle bir indirmenin ne gibi nedenleri/hikmetleri olduğu üzerinde de durulmuştur. Buna göre Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in peygamberliğinden sonra dünya semasına indirildiği ihtimaline karşılık, bunun peygamberlikten önce gerçekleştiğine dair görüşün daha uygun olduğu vurgulanmakta;¹¹ böyle bir indirme şekli ile de hem Kur'an'ın, hem de kendisine Kur'an indirilecek kişi olarak Hz. Peygamber'in büyüklüğünün gösterilmiş olduğu, dolayısıyla Kur'an'ın, en şerefli ümmetin son elçisine indirilecek son kitap olduğunun gökyüzünde bulunan meleklerle ilan edilmek suretiyle bunun gerçekleştiği bildirilmektedir.¹²

Üçüncü aşama ise, Kur'an'ın Hz. Peygamber'e parça parça indirilmesi aşamasıdır ve bu da 23 yıllık bir sürede gerçekleşmiştir. Bu aşamadaki tartışma konusu ise Kur'an'ın lafzının mı yoksa manasının mı inmiş olduğu hususudur. Bu konuda da üç görüşün

⁵ 85 Burûc 21-22.

⁶ Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Ankara, 1997, s. 75.

⁷ Duman, *Vahiy Gerçeği*, s. 76.

⁸ Zerkâni, I, 36.

⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidu'l-Vecîz*, Ankara, 1986, (Tahkik: Tayyar Albukulaç) s. 15; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1995, II, 277. İbn Abbas'tan bu konuda nakledilen rivâyetler için bkz. Zerkâni, I, 37-38.

¹⁰ Ebû Şâme, s. 19. Burada söz konusu edilen dünya semasını, Hz. Peygamber'in kalbi olarak yorumlayan Gazali ve Şah Veliyyullah Dehlevî'nin bu görüşlerini Fazlurrahman doğru bir tespit olarak değerlendirmektedir. Bu konuda bkz. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (terc. Alpaslan Açıkgenç), Ankara, 1987, s. 211.

¹¹ Ebû Şâme, 25; Zerkeşi, I, 230.

¹² Ebû Şâme, 24; Zerkeşi, I, 230; Suyûti, I, 54.

ileri sürülmüş olduğunu görüyoruz:

1. Rasûlullah'a indirilen hem lafızdır, hem manadır. Buna göre Cebrail Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'dan ezberlemiş ve indirmiştir. Bazıları Kur'an harflerinin Levh-i Mahfuz'da bulunduğunu, bu harflerden her birisinin Kafdağı kadar olduğunu ve her bir harfin, sadece Allah'ın bilebileceği kadar anlamı olduğunu söylemişlerdir.

2. Cebrail, sadece manaları indirmiş, Rasûlullah da bunları öğrendikten sonra Arapça lafız olarak ifade etmiştir. Bu görüşü savunanların dayanağı "Onu, senin kalbine Ruhu'l-Emin (güvenilir ruh, yani Cebrail) indirdi"¹³ âyetleridir.

3. Kur'an'ın manası Cebrail'e verilmiş, Cebrail de bunları Arapça ifade etmiş, diğer melekler de bunları Arapça okumuşlar, daha sonra da Cebrail bu şekilde Hz. Peygamber'e indirmiştir.¹⁴

İlk iki aşama olan Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'a ve oradan da dünya semasına indirilmesi ile ilgili olarak ileri sürülen görüşler rivâyet tekniği açısından kabul edilse bile gayb alemini ilgilendiren bu konuda Kur'an veya mütevatir hadisin dışında bir delilin kabul edilmesi söz konusu olamaz. Kur'an tarafından açıkça bildirilen husus, sadece vahyin değişik zamanlarda ve parça parça indirilmiş olduğudur.¹⁵ Hatta Kur'an'ın parça parça indirilmesi müşriklerin itirazlarına neden olmuş, bu şekilde indirilmesini yadırgayarak bir defada toplu olarak indirilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. İşte müşriklerin bu itiraz ve iddialarına cevap olarak Allah şöyle buyurmuştur:

"Onu, insanlara ağır ağır okuman için kısımlara ayırdık ve onu azar azar indirdik."¹⁶

"İnkâr edenler: "Kur'an, ona bir defada indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak (kolayca ezberlemeni sağlamak ve çeşitli olaylara karşı yeni gelen âyetlerle kalbini takviye etmek) için onu böyle (parça parça indirdik) ve onu ağır ağır okuduk. Onların sana getirdiği her misale (her batıl soruya) karşı mutlaka biz sana, (o batılı yok edecek) gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz."¹⁷

Ayrıca Kur'an'ın büyük bir bölümü, Hz. Peygamber'in hayatı, aynı zamanda Mekke ve Medine'deki davet konularıyla ilgili olduğundan dolayı da, daha bu olaylar yaşanmadan bunlara işaret eden âyetlerin Levh-i Mahfuz'dan en yakın göğşe/dünya semasına inmesinin hikmet ve izahı da yapılamaz.¹⁸ Diğer

tarafından Kur'an'ın en yakın gökte/dünya semasında bulunması ile göğün diğer tabakalarında veya Levh-i Mahfuz'da bulunması arasında bir fark da yoktur. Çünkü dünya semasında bulunan Kur'an, bizim için hidâyet rehberi olamayacağı gibi, böyle bir inmenin/indirmenin ve bu indirme ile ilgili olarak nakledilen haberlerin bize bir faydası da yoktur.¹⁹

B. Olmuş ve Olacak Her Şeyin Önceden Kaydedildiği Yer Olarak Levh-i Mahfuz

Bazı âyetlerde yer alan "Kitabu'l-Mubîn/Kitabın Mubîn" veya "Ummu'l-Kitâb" ifadelerinden hareketle olmuş ve olacak her şeyin önceden kaydedildiği bir yer olarak Levh-i Mahfuz'dan söz edilmektedir.

"Gaybın (görünmez bilginin) anahtarları, O'nun yanındadır, onları O'ndan başkası bilmez. (O) karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen bir yaprak, -ki mutlaka onu bilir, - yerin karanlıkları içinde gömülen dane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir Kitâb'da (Kitâbın Mubîn) olmasın"²⁰ âyetindeki "Kitâbın Mubîn" ifadesinin Levh-i Mahfuz olduğu²¹ söylemekle kalınmamış; aynı zamanda Allah'ın, mahlukatı yaratmadan önce her türlü bilgiyi bu kitapta yazmasının hikmetleri de şu şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır:

"1. Allah, kendisinin her türlü bilgiye sahip olduğunu, yerde ve gökte hiçbir şeyin kendisine gizli kalmadığını meleklerin bilmesi için bu bilgileri Levh-i Mahfuz'a yazmıştır.

2. Allah mükellef olanları hesap günü konusunda uyarıp dünyada hiçbir şeyin kendisinin dikkatinden kaçmayacağını bildirmek için yaprak ve daneyi zikretmiştir. Dolayısıyla mükâfat, ceza ve sorumluluk olmayan hususları bile ihmal etmediğine göre mükâfat ve ceza gerektiren hususları asla ihmal etmemiştir.

3. Allah her varlığın karşılaşacağı bütün durumları bilmektedir. İşte bu bilginin gereği olarak Allah'a göre varlıkların durumları değişmez. Eğer böyle olmasaydı o zaman Allah'ın bu durumları bilmemesi söz konusu olurdu."²²

"Allah, dilediğini siler, (dilediğini) bırakır. (Bütün kitap(ların) anası (Ummu'l-Kitâb) O'nun yanındadır"²³ âyetindeki "Ummu'l-Kitâb" ifadesinin de Levh-i Mahfuz olduğu, olmuş ve olacak her şeyin

¹⁹ Muhammed, Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, Kahire, 1947, II, 161.

²⁰ 6 En'am 59.

²¹ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, (*Tefsiru'l-Mâverdi*), Beyrut, tsz., II, 122; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, 1995, II, 31; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut, 1990, XIII, 11; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ömer b. Mahmud en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Beyrut, 1996, II, 24; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut, 1998, II, 141; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, III, 1947.

²² Râzî, XIII, 11.

²³ 13 Ra'd 39.

¹³ 26 Şuarâ 193-194.

¹⁴ Zerkeşi, I, 229-230.

¹⁵ Şubhî Salih, *Kur'an İlimleri*, (terc. M. Said Şimşek), Konya, 1994, s. 53.

¹⁶ 17 İsrâ 106.

¹⁷ 25 Furkân 32-33.

¹⁸ Süleyman Ateş, *Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1997, XI, 23.

orada kayıtlı bulunduğu belirtilmektedir.²⁴ Hatta Râzî, bu konudaki iddialarını Hz. Peygamber'den nakledilen "hiçbir şey yok iken Allah vardı. Daha sonra Allah Levh-i Mahfuz'u yarattı ve yaratılmışların kıyamet gününe kadar olan durumlarını Levh-i Mahfuz'a yazdı" şeklindeki bir hadise dayandırmaktadır.²⁵

Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratacağını söylemesi üzerine meleklerin "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz?"²⁶ şeklinde bir soru sormaları da Levh-i Mahfuz ile ilişkilendirilmiştir. Bu iddialara göre melekler, yaratılacak insanın kan dökme ve bozgunculuk yapma özelliğine sahip olacağını Levh-i Mahfuz'dan okuyarak öğrenmişler, bunun üzerine Allah'a böyle bir soru yönelmişlerdir.²⁷ Nitekim Râzî de Levh-i Mahfuz'un meleklerle gösterilen ve melekler tarafından okunan bir şey olduğunu, bu konuda bazı hadis ve haberler rivâyet edildiğinden dolayı bunun tasdik edilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁸ Ancak gelecek ile ilgili bütün bilgileri Levh-i Mahfuz'da bulunmasına rağmen "Levh-i Mahfuz'u okuyan melekler, Allah'ın daha sonra kendilerine verdiği/vereceği cevabı ve insanı yaratma konusunda açıkladığı hikmetlerini de öğrenmiş olmalı değil miydi?" gibi muhtemel bir itiraza da "Levh-i Mahfuz'un her tarafını okumaya izin verilmiş olmadığından dolayı, melekler, izinli oldukları dairenden ileri geçemezlerdi" şeklinde ikna edici olmayan bir cevap verilmesi,²⁹ doğrusu bir belirsizliği, aynı zamanda da tutarsızlığı gözler önüne sermektedir.

Yine "ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musibet (afet, hastalık) yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (fi kitabın) yazılmış ezeli bilgimizde tespit edilmiş olmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır!"³⁰ âyeti de, insanların

bütün amellerinin ayrıntılarıyla birlikte Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğunun delili olarak ileri sürülmekte;³¹ âyette geçen "Kitâb" ile de alın yazısının kastedildiği söylenmektedir.³²

"Biziz, biz ki, ölüleri diriltiriz ve öne sürdükleri işleri ve bıraktıkları eserleri yazarız. Zaten biz, her şeyi apaçık bir kütüğe (İmamin Mubîn) ayrıntılı olarak kaydetmişizdir"³³ âyetindeki "İmamin Mubîn"; "Biz yerin, onlar (ın cesetlerin)den ne eksilttiğini bilmişizdir. Yanımızda (her şeyi) zapteden bir kitap (Kitâbun Hafîz) vardır"³⁴ âyetindeki "Kitâbun Hafîz" ve "Biz, hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap (Kitâb) vardır. (Herkesin yaptığı olduğu gibi onda tespit edilmiştir), onlara asla haksızlık edilmez"³⁵ âyetindeki "Kitâb" ifadesinin de bir çok müfessir tarafından Levh-i Mahfuz olarak, dolayısıyla amellerin kaydedildiği sayfalar şeklinde yorumlandığını³⁶ belirtelim.

C. Kur'an'ın ve Bütün Vahiylere Asıl Kaynağı Olarak Levh-i Mahfuz

Kur'an'ın ve diğer vahiylere asıl kaynağı olarak da Levh-i Mahfuz'dan söz edilmektedir.

"Allah, dilediğini siler, (dilediğini) bırakır. (Bütün) kitap(ların) anası (Ummu'l-Kitâb) O'nun yanındadır"³⁷ âyetindeki "Ummu'l-Kitâb" ifadesi, olmuş olacak her şeyin kayıtlı olduğu yer olarak Levh-i Mahfuz şeklinde anlaşıldığı gibi,³⁸ aynı zamanda bu ifadeyi Levh-i Mahfuz'daki kitabın aslı olarak yorumlayanlar da vardır.³⁹ Nitekim Mevdûdî, bu âyetin, müşriklerin Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e yönelik şu itirazlarına bir cevap olduğunu belirtmektedir:

"Daha önce vahyedilmiş kitaplar dururken bu yeni kitaba ne gerek vardı? Size göre önceki kitaplar tahrif edilmiş, bu yüzden Allah onları nesh ve iptal etmiş, ardından da bu yeni kitaba uyulmasını emretmiştir. Takındığınız bu tutum yanlıştır. Çünkü bir kimse nasıl olur da Allah'ın kitabını tahrif eder? Bir kimsenin Allah'ın kitabını tahrif etmeye nasıl gücü yeter? Niçin Allah bu kitapları böyle şeylerden koru-

²⁴ Zemahşerî, II, 534; Râzî, XIX, 66; Nasıruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Ervâru'l-Tenzil ve Esrâru'l-Te'vil*, Beyrut, 1988, I, 510; Neseî, II, 363; Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, Kahire, 1990, II, 501; Şevkânî, III, 106; Elmalî Tefsiri, IV, 3003-3004; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsiru'l-Munîr*, Beyrut, 1991, XIII, 186.

²⁵ Râzî, XIX, 66. Râzî'nin sözünü ettiği bu hadisin lafızlarında Levh-i Mahfuz ifadesi geçmemekte, sadece "levh" kelimesi kullanılmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen bu hadis şöyledir: "Allah her şeyden önce vardı, arşı ise suyun üzerinde idi. Her şeyi de levhe yazmıştır (ketabe kulle şey'in fi'l-levh)" Müsned, IV, 431. Levh-i Mahfuz ile ilgili yaygın anlayıştan olsa gerek, Râzî bu hadiste ki levh'i, Levh-i Mahfuz olarak anladığı gibi, Aclûnî de muhtemelen aynı anlayışla bu hadisin metnindeki levh'i, Levh-i Mahfuz şeklinde nakletmektedir. Bkz. İsmail b. Muhammed b. Abdilhadi el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-Hibâs*, Beyrut, 1997, II, 120. Diğer taraftan aynı hadisin Buhârî'deki rivâyetinde "el-levh" kelimesi yerine "ez-zikr" kelimesinin kullanılmış olduğunu da belirtelim. Buhârî, Bed'u'l-Halk I.

²⁶ 2 Bakara 30.

²⁷ Zemahşerî, I, 129; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, Riyâd, tsz., I, 142; Şihâbüddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut, 1994, I, 224.

²⁸ Râzî, XXXI, 125.

²⁹ Hüseyin el-Cisr, *Risale-i Hamidiyye*, (terc. Manastırlı İsmail Hakkı), İstanbul, tsz., s. 582.

³⁰ 57 Hadid 22.

³¹ Mâverî, V, 482; Zemahşerî, IV, 479; Râzî, XXIX, 237; Şevkânî, V, 211; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul, 1389, IX, 375; Elmalî Tefsiri, VII, 4754; Zuhaylî, XXVII, 326.

³² Ebû'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (terc. M. Han Kayâni, Y. Karaca ve diğerleri), İstanbul, 1986, VI, 125.

³³ 36 Yâsin 12.

³⁴ 50 Kâf 4.

³⁵ 23 Mu'minûn 62.

³⁶ Bu şekildeki yorumlar için bkz. Mâverî, V, 9, 341; Zemahşerî, III, 193; Beydâvî, II, 107, 278, 420; Neseî, III, 183, IV, 8, 257; İbn Kesir, III, 544; Şevkânî, IV, 416, V, 85; Elmalî Tefsiri, VI, 4012, 4497; Mevdûdî, III, 385; Zuhaylî, XVIII, 16, XXII, 297.

³⁷ 13 Ra'd 39.

³⁸ Bkz. Zemahşerî, II, 534; Râzî, XIX, 66; Beydâvî, I, 510; İbn Kesir, II, 501; Şevkânî, III, 106.

³⁹ Bkz. Mâverî, III, 118; İbn Kesir, II, 501.

madı? Siz diyorsunuz ki, bu kitap Tevrat ve İncil'i vahyeden aynı Allah tarafından vahyedildi. O halde nasıl oluyor da sizin şeriatınız Tevrat'inkinden farklı oluyor, sizler Tevrat'ın gayr-ı şer'i addettiği şeyleri şer'i kabul ediyorsunuz?"⁴⁰

Mevdûdî, müşriklere bu itirazlarını naklettikten sonra âyette geçen "*Ummu'l-Kitâb*" ifadesi ile, vahyedilmiş tüm kitapların kaynak ve kökeninin kastedildiğini ileri sürmektedir.⁴¹

Yine kimi müfessirler "*O, katımızda bulunan ana Kitab'dır (Ummu'l-Kitâb). Şanı yücedir, hikmetle doludur*"⁴² âyetindeki "*Ummu'l-Kitâb*" ile Levh-i Mahfuz'un kastedildiğini, dolayısıyla Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da olduğunu söylerken, bu iddiaları için "*Hayır (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada (yazılıdır)*"⁴³ âyetini delil olarak ileri sürmektedirler.⁴⁴ Kimilerine göre de burada hem diğer peygamberlere indirilen mesajların, hem de Kur'an'ın kendisinden alındığı asıl kaynak için "*Ummu'l-Kitâb*" ifadesinin kullanılmasının nedeni, farklı zamanlarda, farklı toplumlara ve farklı peygamberlere farklı dillerde indirilen mesajların aslında tek kaynaktan çıktığı, bu kaynağın da Allah katında bulunan Levh-i Mahfuz olduğu gerçeğini açıklamaktır.⁴⁵

"*Hayır (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada (yazılıdır)*"⁴⁶ âyetine dayanarak "*O, elbette değerli bir Kur'an'dır, saklı bir kitaptır*"⁴⁷ âyetindeki "*Kitabın Mekkûn*" ifadesiyle Levh-i Mahfuz'un kastedildiğine dair görüşler de tefsirlerde yer almaktadır.⁴⁸ İbn'ul-Kayyim (ö. 751/1350) ise "*(O) sahifeler içindedir: değerli, şanlı, yükseltilen ve temiz tutulan (sahifelerde), (ki onlar da) taşıyıcıların ellerindedir. (Allah'a göre) değerli, iyi (yazıcı ve taşıyıcıların)*"⁴⁹ âyetlerinde söz konusu edilen özelliklerden hareketle buradaki "*Kitab*"ın meleklerin elindeki kitap olduğunu, "*O, elbette değerli bir Kur'an'dır, saklı bir kitaptır*"⁵⁰ âyetlerinin de bunu gösterdiğini iddia etmekte, bu iddiasının doğruluğu konusunda 10 tane delil zikret-

mektedir.⁵¹ Mevdûdî de Kur'an'ın, Rasûlullah'a indirilmeden önce Allah katında mahfuz olduğunu Vâkıa sûresinin 78. âyetine dayandırmaktadır.⁵²

Klasik ve çağdaş tefsirlerde yer almamakla birlikte "*Melek(ler) ve Ruh, o gece Rab'lerinin izniyle her iş (emr) için iner de iner*"⁵³ âyetindeki "emr" ifadesinin, Fazlurrahman tarafından Levh-i Mahfuz olarak yorumlanması da dikkat çekicidir. Fazlurrahman şöyle diyor:

"Buradaki 'emr', Kur'an'ın "Levh-i Mahfuz" ve "Ummu'l-Kitab" dediği şey olmalıdır. Bu (Levh-i Mahfuz) 'emr' olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Levh-i Mahfuz, her şeyi içinde bulundurmasına rağmen onun bir nevi özü, insanlara (Kur'an ve vahiy yolu ile) sorumluluk yükleyen emirler olmasıdır. İşte Ruh veya Kutsal Ruh (Rûhu'l-Kudûs), bu ana kitabın veya 'emr'in özünden gelip peygamberlerin kalbine giderek vahyi teslim eder veya Ruh buradan Allah'ın emriyle melekler tarafından peygamberlerin kalplerine indirilir. Bu yoruma göre Levh-i Mahfuz, yani bütün kutsal kitapların (Kur'an da dahil) kaynağı, Kur'an'ın normalde bahsettiği şekliyle bütün meleklerden daha yüksektir."⁵⁴

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız alanlarda söz konusu edilen, ancak Kur'an ve sahih hadislerle dayanmayan, sadece Abdullah b. Abbas'a ve nadiren de olsa diğer bazı sahabe ve Tabiîn'e isnat edilmiş görüşlerle desteklenen Levh-i Mahfuz düşüncesinin sorun oluşturan başka bir boyutu da, mahiyeti ile ilgili olarak yapılan birbirinden farklı ve birbirine çelişkili açıklamalardır. Levh-i Mahfuz düşüncesinin tahlil edilmesine katkıda bulunacağı düşüncesiyle, yine Kur'an'a ve sahih hadislerle dayanmayan, sadece kişisel görüş ve yorumlarla tespit edilmeye çalışılan Levh-i Mahfuz'un mahiyetini ve özelliklerini vermekte de yarar görüyoruz.

Râzî, "*O, katımızda bulunan ana Kitab'dır (Ummu'l-Kitâb). Şanı yücedir, hikmetle doludur*"⁵⁵ âyetinde belirtilen özelliklerin, (ki bunlar Ummu'l-Kitâb olması, Allah'ın yanında bulunması, yüce ve hakîm/muhkem olması) Levh-i Mahfuz'un özellikleri olduğunu şöyle açıklamaktadır:

"1. Levh-i Mahfuz, Ummu'l-Kitâb'dır. Çünkü her şeyin aslı-esası, onun 'ummu'dur. Kur'an ise, Levh-i Mahfuz'da Allah katında sabit olup daha sonra dünya semasına indirilmiştir.

2. Levh-i Mahfuz, "*katımızda bulunan*" ifadesine göre Allah'ın yanındadır. Allah bu sıfatı ona tahsis

40 Mevdûdî, II, 497.

41 Mevdûdî, II, 498.

42 43 Zuhruf 4.

43 85 Burûc 21-22.

44 Mâverdi, V, 215; Zemahşerî, IV, 236; Râzî, XXVII, 194; Neseff, IV, 165; Şevkânî, IV, 626. Ayrıca bkz. İbn Kesir, IV, 124.

45 Mevdûdî, V, 246.

46 85 Burûc 21-22.

47 56 Vâkıa 77-78.

48 Bkz. Mâverdi, V, 463; Râzî, XXVII, 192; Kurtubî, XVII, 203; Beydâvî, II, 464; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu't-Tefsîr*, (Derleyen: Yusrî es-Seyyîd Muhammed), Riyâd, IV, 363; Şevkânî, V, 193. Ayrıca bkz. Zuhaylî, XXVII, 279.

49 80 Abese 13-16.

50 56 Vâkıa 77-78.

51 İbn'ul-Kayyim, IV, 363.

52 Mevdûdî, VI, 100.

53 97 Kâdr 4.

54 Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 212.

55 43 Zuhruf 4.

etmiştir.

3. Yücedir. Yani Levh-i Mahfuz, bozulma ve silinmekten yücedir.

4. Hakîmdir, muhkemdir. Yani belagat ve fesahat alanında muhkemdir.⁵⁶

Levh-i Mahfuz'un ne olduğu, nerede bulunduğu, neden yaratıldığı, hatta Levh-i Mahfuz'da nelerin yazılı olduğuna ilişkin verilen bilgiler de dikkat çekicidir. Bu bağlamda bazıları Levh-i Mahfuz'un, İsrail'in alını olduğunu, ancak İsrail'in kendisine bakmasına izin verilmediğini söylerken; bazıları da Levh-i Mahfuz'un, arşın sağında olduğunu ileri sürmektedirler.⁵⁷ Abdullah b. Abbas'a isnat edilen bir rivâyete göre de Levh-i Mahfuz'un uzunluğunun gökle yer arası, genişliğinin ise doğu ile batı arası kadar olduğu, beyaz incilerden yaratıldığı, sayfalarının kırmızı yakut, kalem ve yazısının da nur olduğu bildirilmektedir.⁵⁸ Levh-i Mahfuz'u mü'minin kalbi olarak yorumlayanlar olduğu gibi,⁵⁹ bütün kainat olarak anlayanlar da vardır. Levh-i Mahfuz'u bütün kainat olarak kabul edenlere göre Allah, kainat kitabını hikmet ve kudretiyle yazmıştır. Bütün ilimler bu kitapta mevcuttur ve bu ilimler aynı zamanda Kur'an'ın da yorumudur.⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1724) ise, tasavvufi bir yorumla "levh"ten maksadın, Hz. Peygamber ve onun varisleri olan velilerin, ariflerin ve aşıkların kalbi olduğunu söylemektedir.⁶¹ Levh-i Mahfuz, günümüzün gelişen teknolojiyle paralellik kurularak kimilerince evrensel bir bilgisayar veya evrenin hafızası⁶²; kimilerince de her şeyin kaydedildiği bir yer olarak kainatın beyni veya bilgi işlem merkezi şeklinde nitelenmiş ve hiçbir tahribattan etkilenmeyen kara kutulara benzetilerek kıyametten bile etkilenmeyeceği ifade edilmiştir.⁶³

Bir adım daha ileri gidilerek Levh-i Mahfuz'da

56 Râzî, XXVII, 194.

57 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân fi Te'vîl'l-Kur'an*, Beyrut, 1992, XXII, 531; İbn Kesir, IV, 498.

58 Kurtubî, XIX, 256; Neseî, IV, 507; İbn Kesir, IV, 498; Bursevî, X, 395; Âlûsî, XV, 304.

59 Ebu Hamid el-Gazâlî, *İhyaü Ulûmi'd-Din*, (terc. Ahmet Serdaroglu), İstanbul, 1992, III, 24.

60 Musa Carullah Bigiyef, *Kitabu's-Sünne*, (terc. Mehmet Görmez), Ankara, 1998, s. 120. Levh-i Mahfuz ile ilgili olarak yapılan benzer yorumlar için bkz. Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Mütâşabihleri Üzerine*, İstanbul, 1996, s. 178-179.

61 Bursevî, X, 396.

62 Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul, 1991, s. 324, 328. Ayrıca bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslâm*, İstanbul, 1997, s. 30.

63 Celal Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri: İslâm Açısından Kainat ve İmkanları*, İstanbul, 1995, s. 366. Levh-i Mahfuz'un bilimsel/teknik veriler ve örneklerle açıklanması konusunda bkz. Aydar, a.g.m., s. 105-107. Levh-i Mahfuz ve yakın anlamlara gelen kitap ile Allah'ın bilgisindeki kesinliğin ve O'nun bilgisinin değişmeyeceğinin vurgulandığına dair bir iddia için bkz. Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an, (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Ankara, 1996, s. 63.

yazılan ilk sözler de tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine İbn Abbas'a isnat edilen bir rivâyete göre Levh-i Mahfuz'un ön kısmında şunlar yazılıdır: "Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, dini İslâm'dır. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Kim Allah'a iman eder, vaadini tasdik eder, elçilerine uyarsa, Allah onu cennete koyar."⁶⁴ Başka bir rivâyette ise Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığı ilk sözlerin şunlar olduğu bildirilmektedir: "Ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Muhammed elçimdir. Kim benim hükümüne boyun eğer, verdiğim belalara sabreder, nimetlerime şükrederse, onu siddik olarak yazar, siddik olanlarla beraber diriltirim. Ama kim de hükümüne boyun eğmez, verdiğim belalara sabretmez ve nimetlerime şükretmezse, benden başka ilah edinsin."⁶⁵

Diğer taraftan "Levh-i Mahfuz'da bulunan Kur'an'ın her harfi, 'Kafdağı' büyüklüğündedir. Her harfin altında ise, anlamını ancak Allah'ın bilebileceği manalar vardır"⁶⁶ şeklindeki ifadelerle Levh-i Mahfuz'da bulunduğu iddia edilen bilgilerin hayali bir dağ ile mukayese edilmesi, Levh-i Mahfuz düşüncesinin dayandığı temelleri göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Ebû Zeyd'in ifadesiyle Kur'an'ın ezeli varlığının başlıca dayanağı olan Levh-i Mahfuz düşüncesi iki önemli sonuç doğurmuştur:

Birinci sonuç: Kur'an'ın kutsiyetinde aşırıya gitmek ve onun anlam ifade eden anlaşılabilir dilsel bir metin olmaktan çıkarak biçimsel bir metne dönüştürmektir. Sanatların -özellikle de hat ve tezhibin- gelişimiyle birlikte Kur'an, yazılı varlığı itibarıyla Arap sanatkarın ustalığını sergilediği bir saha olmuştur. Araplardaki taklit/benzetme (sanat) anlayışı açısından bakıldığında, Arap sanatkarın, Levh-i Mahfuz'daki metnin ezeli ve kadim yazısının benzerini ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir...Bu anlayışa bağlı olarak Kur'an'ın yazım şeklinin (*mersûmu'l-hatt*) Kur'an ilimleri arasına dahil edilmesinin de bu varsayımı desteklediği söylenebilir. Şia ve tasavvuf erbabı nazarında harflere ses ve yazı düzeyinde atfedilen özel konum da bunlara ilave denebilir.

İkinci sonuç: Onun (yani Kur'an'ın) derin ve çeşitli anlam düzeyleri olduğu inancıdır. Zira, onun anlam ve delaletinin bir taraftan -yalnızca Allah'ın ilmine has olan- ezeli kelam-ı nefsi ile, diğer taraftan da Kur'an'ın ezeli harflerinin devasa hacmiyle örtüşmesi gerekir. Anlam düzeylerindeki çeşitliliğin Kur'an'ın ilahî aslıyla ve ezeli varlığıyla irtibatlandırılması, Kur'an metninin anlamlarının anlaşılması bir hal almasına yol açmış ve sonuçta onun anlamlarına nihai düzeyde nüfuz etmenin imkansız olduğu kabul

64 İbn Kesir, IV, 498; Bursevî, X, 396; Âlûsî, XV, 304.

65 Kurtubî, XIX, 256.

66 Zerkeşi, I, 229. Ayrıca bkz. Gazâlî, *İhya*, I, 796.

edilmiştir.⁶⁷

İster Kur'an'ın nüzulünde bir aşama olarak, ister olmuş ve olacak her şeyin önceden kaydedildiği bir yer olarak, isterse Kur'an'ın ve bütün vahiylerin asıl kaynağı olarak ele alınsın, Levh-i Mahfuz düşüncesi, temel dayanaklardan (Kur'an ve sünnetten) yoksun olsa da varlığı ve neliği üzerinde konuşulan ve tartışılan bir olgudur. Bu olgunun bir kavram biçiminde Kur'an'da geçen tek örneği ise Buruc süresinin 22. âyetidir. Doğrudan veya dolaylı olarak Levh-i Mahfuz ile ilgili bütün bilgilerin çıkış noktasını da bu âyet oluşturmaktadır. İşte bu nedenle söz konusu âyet ekseninde, Levh-i Mahfuz düşüncesinin bir değerlendirilmesini yapmaya çalışacağız.

II. Bir Kavram Olarak "Levh-i Mahfuz"un Anlamı

Öncelikle Levh-i Mahfuz düşüncesinin en azından deyim olarak Kur'an'daki tek dayanağı olan âyetteki "levh" kelimesi üzerinde durmamız gerekmektedir.

A. "Levh" Kavramının Lügat Anlamı

Parlamak anlamındaki "lâhe" fiilinin⁶⁸ mastarı olan "levh", omuz, kürek kemiği, düz ve geniş olan şey, üzerine yazı yazılan tahta ve benzeri şeyler demektir.⁶⁹ Ezheri'ye göre ise tahta ve kemik, üzerine yazı yazıldıktan sonra "levh" diye isimlendirilir.⁷⁰ Parladiğından dolayı kılıç ve mızrak gibi silahların ucu için "elvâhu's-silah" deyimini;⁷¹ geminin tahtaları için de "elvâh" kelimesi kullanılmaktadır.⁷² Aynı kökten türeyen "el-lüh" ise, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki hava boşluğu (Atmosfer) demektir.⁷³ Yine "levvaha" fiili, bir şeyi değiştirmek anlamına gelmektedir.⁷⁴ Nitekim Müddessir süresi 29 âyetinde cehennemin bir özelliğini anlatan "levvahatun li'l-beşer/durmadan derileri kavuran" âyetindeki "levvahatun" ifadesi de "karartıncaya kadar deriyi yakan" anlamındadır.⁷⁵

B. Kur'an ve Sünnet'te "Levh" Kavramı

Kur'an'da sadece "Hayır (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada (yazılıdır (fi levhin mahfûz))"⁷⁶ âyetinde tekil formuyla geçen "levh" kelimesi, çoğul formuyla, yani "elvâh" şeklinde dört yerde geçmektedir. Bunlardan üçü Hz. Mûsâ'ya verilen levhalar; diğeri ise Hz. Nuh'un gemisinin söz konusu edildiği bağlamda kullanılmaktadır:

"Öğüte ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara (fi'l-elvâh) yazdık"⁷⁷

"Musa, kavmine kızgın ve üzgün bir halde dönünce: 'Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız? Rabb'inizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?' dedi, levhaları yere attı (ve elka'l-elvâh) ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı"⁷⁸

"Öfkesi dinince Musa, levhaları aldı(ehaze'l-elvâh)"⁷⁹

"Nuh'u da tahtalar ve çiviler(le yapılmış gemi) (zâti elvâh) üzerinde taşıdık."⁸⁰

"Elvâh" kelimesi, yukarıdaki âyetlerden ilk üçünde üzerine yazı yazılmış olan nesnelere anlamında kullanıldığı, yorumu gerek duyulmayacak kadar açıktır. Çünkü burada üzerine öğüt ve açıklamaların yazıldığı, Hz. Mûsâ tarafından yere atıldığı, daha sonra da Hz. Mûsâ tarafından tekrar yerden kaldırıldığı bildirilen levhalardan söz edilmektedir.⁸¹ Son âyette ise geminin tahtaları anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla "elvâh" kelimesi Kur'an'da soyut veya mecazî anlamda değil, somut ve gerçek anlamında kullanılmıştır.

Burada Levh-i Mahfuz ile ilişkilendirilen iki kavram üzerinde de durmak istiyoruz. Bunlar "Ummu'l-Kitâb"⁸² ve "Kitabın

67 Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, (terc. Mehmet Ermin Maşalı), Ankara, 2001, s. 67.

68 Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, Mısır, 1964, V, 248; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabîyye*, Sütdi Arabistan, 1982, I, 402; İbn Fâris, Ebû Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, Beyrut, tsz., V, 220; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, tsz., II, 586.

69 Cevherî, I, 402; İbn Fâris, V, 220; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut, tsz., s. 456;

70 Ezherî, V, 248; İbn Manzûr, II, 584.

71 Cevherî, I, 402; İbn Fâris, V, 220; İbn Manzûr, II, 587.

72 İbn Fâris, V, 220; İsfahânî, s. 456.

73 Ezherî, V, 248; Cevherî, I, 402; İbn Fâris, V, 220; İbn Manzûr, II, 587.

74 Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdi, *Besâiru Zevî't-Temyiz fi Latâifi'l-Kitâbi'l-Azîz* (Tahkik: Muhammed Ali en-Neccâr), Beyrut, tsz., V, 468; İbn Manzûr, II, 585.

75 Ezherî, V, 249; İbn Manzûr, II, 585. Gerek Edip Yüksel'in, gerekse Yaşar Nuri Öztürk'ün bu âyete yüklediği anlam son derece ilginçtir. Edip Yüksel'in meali şöyledir: "Sakar nedir bilir misin? Ne bırakır,

ne de yüklenir (tam ve mükemmel). Halklar için (evrensel) bir göstergedir/ekrandır" Yaşar Nuri Öztürk'ün meali ise "Bilir misin nedir Sakar? Ortada birşey bırakmaz, hiçbir şeyi görmezlik etmez o. İnsan için tablolar/levhalar/ekranlar sunandı o" şeklindedir. Dikkat edilirse her iki mealde de "levvahatun" kelimesi, lügatlerdeki anlamlarından farklı bir şekilde ve "levha"nın karşılığı olarak çevrilmiştir.

76 85 Buruc 21-22.

77 7 A'râf 145.

78 7 A'râf 150.

79 7 A'râf 154.

80 54 Kamer 13.

81 Bu levhaların niteliği üzerinde kafa yoran müfessirler, bunların zümürütten, yakuttan, zebrecetten, ağaçtan, hatta Allah'ın Mûsâ için yumuşalttığı kayadan yapılmış olduğunu söylemişlerdir. Bkz. Mâverdi, II, 260; Râzî, XIV, 237; Şevkânî, II, 278. Kitab-ı Mukaddes'te de bu levhalardan şu şekilde söz edilmektedir: "Ve vakı oldu ki, ordugâha yaklaşıncaya buzağıyı ve oyunlarını gördü; ve Mûsâ'nın öfkesi alevlendi ve elinden levhaları attı ve dağın eteğinde onları kıldı." Eski Ahit, Çıkış, 32/19.

82 3 Al-i İmran 7; 13 Ra'd 39; 43 Zuhuruf 4.

*"Meknûn"*⁸³ kavramlarıdır.⁸⁴

Her ne kadar müfessirlerin bir çoğu tarafından *"Ummu'l-Kitâb"* ve *"Kitabin Meknûn"* kavramları, Burûc 21-22. âyetleri temel alınarak⁸⁵ Levh-i Mahfuz veya Levh-i Mahfuz'daki kitabın aslı olarak yorumlanmış ise de⁸⁶, bu konuda görüş birliği olduğu söylenemez. Örneğin *"Ummu'l-Kitâb"* için Levh-i Mahfuz'un yanı sıra Allah'ın bilgisi⁸⁷, vahyedilmiş bütün kitapların kaynak ve kökeni⁸⁸, helal-haram, zikir, değiştirilmeyecek olan kitap⁸⁹ gibi anlamlar da verilmiştir. *"Kitabin Meknûn"* un da, meleklerin elindeki kitap⁹⁰, şu anda elimizde bulunan Mushaf, içinde Kur'an'ın zikredildiği Tevrat, İncil⁹¹; ya da Zebûr⁹² olduğuna dair görüşler de nakledilmektedir. Süleyman Ateş de *"Kitab-ı Meknûn"* ile *"Levh-i Mahfuz"* un, farklı üslup ile aynı şeyi anlattığını, dolayısıyla bunlarla kastedilenin, Hz. Mûsâ'ya Tûr'da verilmiş olan yazılı levhalar olduğunu, gerek Vakıa 78. âyette, gerekse Burûc 22. âyette, Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'an'ın, daha önce Hz. Mûsâ'ya verilen levhalarda mevcut olduğunun vurgulanmak istendiğini söylemektedir.⁹³

Görüldüğü gibi *"Ummu'l-Kitâb"* ve *"Kitabin Meknûn"* kavramlarının Levh-i Mahfuz ile ilişkisi konusunda görüş birliği sağlanmadığı gibi, kesin bir şey söylemek de mümkün gözükmemektedir.

Diğer taraftan *"Ummu'l-Kitâb"* ve *"Kitabin Meknûn"* ifadelerindeki *"Kitab"*, *"Umm"* ve *"Meknûn"* kelimelerinin anlamlarını incelediğimizde de, bu kavramların Levh-i Mahfuz ile doğrudan bir ilişkinin söz konusu olmadığı anlaşılacaktır. Şöyle ki:

⁸³ 56 Vakıa 78.

⁸⁴ Kur'an'ın bir çok âyetinde zikredilen *"Kitab"*, *"Kitab-ı Mubîn"*, *"İmam-ı Mubîn"* ve *"Kitab-ı Halîz"* gibi kavramların Levh-i Mahfuz ile ilişkisi konusuna yukarıda "Olmuş ve Olacak Her Şeyin Önceden Kaydedildiği Yer Olarak Levh-i Mahfuz" başlığı altında değinmiştik.

⁸⁵ Mâverdi, V, 215, 463; Zemahşeri, IV, 236; Râzi, XXVII, 192, 194; Kurtubî, XVII, 203; Beydâvi, II, 464; Neseî, IV, 165; İbn Kayyım, IV, 363; Şevkânî, IV, 626. Ayrıca bkz. İbn Kesir, IV, 124; Zuhaylî, XXVII, 279.

⁸⁶ Bu yorumlar için Bkz. Mâverdi, III, 118; V, 463; Zemahşeri, II, 534; Râzi, XIX, 66; XXVII, 192; Kurtubî, XVII, 203; Beydâvi, I, 510; II, 464; İbn Kayyım, IV, 363; İbn Kesir, II, 501; Şevkânî, III, 106; V, 193; Ayrıca bkz. Zuhaylî, XXVII, 279.

⁸⁷ Bkz. Mâverdi, III, 118; Râzi, XIX, 66.

⁸⁸ Bkz. Mevdûdi, II, 498.

⁸⁹ Mâverdi, III, 118.

⁹⁰ Bkz. İbn Kayyım, IV, 363.

⁹¹ Bkz. Mâverdi, V, 463; Râzi, XXIX, 192; Kurtubî, XVII, 203; Şevkânî, V, 193.

⁹² Bkz. Mâverdi, V, 463; Kurtubî, XVII, 203.

⁹³ Bkz. Ateş, IX, 232. Süleyman Ateş, başka bir yerde de *"Levh-i Mahfuz"*, *"Suhuf-i Mukerremâ"* ve *"Kitab-ı Meknûn"* un aynı şeyleri ifade ettiğini ve A'râf 145. âyete dayanarak bunlarla kastedilenin Tevrat'ın aslı olduğunu ve "levhalara yazılıp Mûsâ'ya verilen ve salih, iyi huylu, temiz insanlar tarafından özenle saklanan o Kitab'ın, Hz. Muhammed'e de vahyedildiğini" söylemektedir. Bkz. Ateş, X, 403.

"Kitab" kelimesi, yazının yazıldığı sayfa, yani bildiğimiz kitap anlamına gelmektedir.⁹⁴ Ayrıca harflerin yazıyla birbirine bağlanması suretiyle oluşturulan şeye⁹⁵; farz, hüküm ve kadere de kitab denir.⁹⁶ İslâm öncesi Arap şairinde "kitab" kelimesi, ilahi vahiy anlamında kullanılmıştır.⁹⁷ Kur'an'da da "kitab" kelimesi, Kur'an'ı ifade ettiği gibi, amellerin kaydedildiği yer, Allah'ın bilgisi ve hükmü, Tevrat, Kur'an dışındaki diğer kitaplar anlamında da kullanılmıştır.⁹⁸

"Umm" kelimesi ise, canlılarda yavru/çocuk doğuran anlamındadır. Her şeyin aslına *"umm"* denildiği gibi, bir şeyin varlığı, eğitimi, ıslahı ve başlangıcı için temel olan her şeye de *"umm"* denir. Fatıha sûresine *"ummu'l-kitab"* denmesinin nedeni de, Kitab'ın başlangıcı olması ve bütün namazlara onunla başlanmasıdır.⁹⁹ Toplumun reisine *"umm-ı kavm"*, galaksiye *"ummu'n-nücûm"*, ana yola da *"ummu't-tarik"* denir.¹⁰⁰ *"Ummu'l-Kitab"* ise, kitabın aslı demektir.¹⁰¹ Mekke'ye *"Ummu'l-Kurâ"* denmesinin nedeni de, beldelerin en şerefli olması veya dünyanın ortasında bulunmasındadır.¹⁰²

"Meknûn", kelimesi de saklamak, gizlemek, korumak anlamındaki *"kerne"* fiilinden¹⁰³ türemiş olan ism-i mef'uldür. *"Meknûn"* kelimesi, üç yerde cennetteki hûrilerin ve hizmetçilerin özellikleri¹⁰⁴; bir yerde de Kitab'ın/vahyin özelliği¹⁰⁵ olmak üzere Kur'an'da toplam dört defa geçmektedir. Bunlardan

⁹⁴ Cevherî, I, 208; İsfahânî, 423.

⁹⁵ İsfahânî, 423.

⁹⁶ Cevherî, I, 208.

⁹⁷ Bkz. F. Krenkow, İslâm Ansiklopedisi, *"Kitab"* Maddesi, VI, 829.

⁹⁸ Kitab kelimesinin bu anlamları için Bkz. İsfahânî, 424-425. Kitab kelimesinin anlamları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aydemir, a.g.m., s. 67-74.

⁹⁹ Cevherî, V, 1863; İsfahânî, 22, 23; İbn Manzûr, XII, 31, 32; Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-Muhîr*, Beyrut, 1994, 1391.

¹⁰⁰ Cevherî, V, 1863-1864; İbn Manzûr, XII, 31, 32.

¹⁰¹ İbn Manzûr, XII, 31. İbn Manzûr *"ummu'l-kitab"* kavramının hangi açıdan Levh-i Mahfuz ile ilişkilendirildiğini açıklamazken, İsfahânî, *"ummu'l-kitab"* in anlamlarından birisinin de Levh-i Mahfuz olduğu görüşünü, kavramın etimolojik yapısına değil, Levh-i Mahfuz'un "bütün bilgilerin kaynağı" olduğu şeklindeki düşünceye dayandırmaktadır. Bkz. İbn Manzûr, XII, 31; İsfahânî, 22. Levh-i Mahfuz'un, bütün bilgilerin kaynağı veya Allah katında bir mekan olduğu şeklindeki düşüncenin dayanaktan yoksun olduğu dikkate alındığında bu tür anlamların, tanımdan çok yorum olduğu ifade edilebilir. Nitekim daha erken dönem dilcilerinden olan Ezherî, Cevherî ve İbn Fâris'in *"ummu'l-kitab"* ile Levh-i Mahfuz arasında herhangi bir anlam örgüsüne dikkat çekmemesi bu açıdan anlamlıdır.

¹⁰² İsfahânî, 22; İbn Manzûr, XII, 32; Fârûzâbâdi, *Kâmûs*, 1391.

¹⁰³ Cevherî, VI, 2189; İbn Fâris, V, 123; İsfahânî, 442; İbn Manzûr, XIII, 361.

¹⁰⁴ *"Sanki onlar örtülüp saklanmış yumurta (beydun meknûn) gibidirler."* (37 Sâffât 49); *"Çevrelerinde kendilerine mahsus, sedef içinde saklı inci gibi (lü'lü'ün meknûn) cıvanlar dolaşır (hizmet eder)."* (52 Tûr 24); *"(Onlar için) saklı inciler gibi (el-lü'lü'it- meknûn) iri gözülü hûriler vardır."* (56 Vakıa 22-23).

¹⁰⁵ Bkz. 56 Vakıa 78.

Vâkıa 78. âyetteki "meknûn" kelimesi kök anlamına uygun olarak Kur'an'ın Allah katında korunmuşluğuna işaret ettiği gibi¹⁰⁶, diğer yerlerde de hürilerin ve hizmetçilerin gizlenmiş/saklanmış ve korunmuş olduğu anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁷ İsfahani'nin, "Kitab-ı meknûn" kavramını Levh-i Mahfuz, hatta müminlerin kalpleri olarak yorumlaması ise¹⁰⁸, kelimenin anlamından çok, bu konuda yapılan yorumlara dayandığı kanaatindeyiz.

"Ummu'l-Kitâb" ve "Kitabın Mekkûn" kavramlarının anlam değişmesine uğrayarak Levh-i Mahfuz ile özdeşleştirilmesinin, tarihi süreç içerisinde Levh-i Mahfuz ile ilgili yapılan yorumlardan kaynaklandığını düşünüyoruz. Özellikle Ezherî (ö. 370/980), Cevherî (ö. 393/1002) ve İbn Fâris (ö. 395/1004) gibi erken dönem lügatçilerinin, Levh-i Mahfuz ile "Ummu'l-Kitâb" ve "Kitabın Mekkûn" kavramları arasında herhangi bir ilişkiden söz etmemiş olmaları, bu görüşe sahip olmamıza neden olan hususların başında gelmektedir.

"Levh" kelimesi ve türevleri hadislerde de somut anlamda, yani üzerine yazı yazılan nesne anlamında kullanılmıştır. Bu konuda şu örnekleri verebiliriz:

Rasûlullah'ın, vefatından önce çevresindekilere "bana levha (el-levh) ve divit veya kürek kemiği getirin de benden sonra yolunuzu şaşırmanın için bir şeyler yazayım..."¹⁰⁹; başka bir rivâyette ise Abdurrahman b. Ebi Bekir'e "bana bir kürek kemiği veya levha (levh) getir de Ebû Bekir'e muhalefet edilmemesi için bir yazı yazayım"¹¹⁰ buyurduğu nakledilmektedir.

"Mü'minlerden özürleri olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar eşit olamazlar. Allah mallarıyla ve canlarıyla savaşanları, oturanlardan mertebeye üstün kılmıştır..."¹¹¹ âyeti indiğinde Hz. Peygamber "bana Zeyd'i çağırın, levha (el-levh), divit ve kürek kemiği getirsin" şeklinde buyurduğu da nakledilmiştir.¹¹²

Yine Abdullah b. Mes'ud'un, dövme yapan ve yaptırın, yüzlerindeki tüyleri yolan, güzel görünmek için dişlerinin arasını seyrelten ve Allah'ın yarattığı şekli değiştiren kadınlara Allah'ın lanet ettiğini söylemesi üzerine Ummu Yakub adında bir kadın "mushafın iki kapağı arasındaki her şeyi (mâ beyne'l-levheyne) okudum, ama senin söylediklerini bulamadım" demiş, Abdullah b. Mes'ud ise o kadına "Elçi size ne

verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının"¹¹³ mealindeki âyeti okumasını tavsiye etmiştir.¹¹⁴

Başta güvenilir dokuz hadis kaynağı olmak üzere yaptığımız araştırmada ulaştığımız hadislerde, Kur'an'ın nüzulünde bir aşamayı veya olmuş-olacak her şeyin önceden kaydedildiği bir yeri ya da Kur'an'ın ve bütün vahiylerin asıl kaynağını bildiren Levh-i Mahfuz deyiminin kullanıldığına rastlayamadık. Bu durumda Levh-i Mahfuz düşüncesinin anlam bakımından olmasa da, terminolojik açıdan Kur'an'daki tek dayanağı olan Burûc sûresi 22. âyetinin tahlil edilmesi bir zorunluluk arz etmektedir.

C. Burûc Sûresi 22. Âyetindeki "Fî Levhin Mahfuz" İfadesinin Anlamı

"Levh" kelimesinin Arap dilindeki kullanımlarını irdeleyen ve bu amaçla şiirlerden ve Arap atasözlerinden örnekler getirerek konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışan lügat alimleri, her nedense Levh-i Mahfuz deyimini sadece hatırlatmakla yetinmişler, deyimim etimolojik yapısı üzerinde durmamışlardır. Örneğin Cevherî (ö. 393/1002) ve İbn Faris (ö. 395/1004) "l-v-h" maddesinde Levh-i Mahfuz ile ilgili hiçbir atıfta bulunmazken, Ezherî (ö. 370/980), "lâhe" fiili ve türevleri ile ilgili tanım ve ayrıntılara geçmeden önce, konunun başında "levh" kavramını Levh-i Mahfuz deyimini ile tanımlamakta, ancak Levh-i Mahfuz deyiminin "levh" kavramı ile olan ilgisi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.¹¹⁵ İbn Manzûr (ö. 711/1311) da aynı fiili çok ayrıntılı bir şekilde irdelemesine rağmen, "levh" kelimesine örnek olmak üzere Levh-i Mahfuz deyiminin geçtiği âyeti vermekte, sadece Levh-i Mahfuz'un, Allah'ın yapmak istediği işlerin kaydedildiği yer olduğunu belirtmekte ve âyette geçen bu deyim örnek olarak verildiğini söylemekte, ancak o da Levh-i Mahfuz deyiminin etimolojik yapısıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.¹¹⁶ İsfahani (ö. 502/1108) ise, "levh" ve Kur'an'da geçen türevleri bağlamında Levh-i Mahfuz deyimine, sadece "haberlerde bize nakledildiği kadıyla keyfiyetini bilebildiğimiz, gerisi

¹¹³ 59 Haşr 7.

¹¹⁴ Buhârî, Tefsir 59/4, Libas 84; Darimî, İsti'zan 19; Müsned, I, 434, 443. Ebû Davûd'un rivâyetinde ise "mâ beyne levheyi'l-Mushaf" şeklindedir. Bkz. Ebû Davûd, Teraccul 4. Hz. Peygamber'in, kendisine sorulan bir soru üzerine söylediği rivâyet edilen "Allah her şeyden önce vardı, arşı ise suyun üzerinde idi. Her şeyi de levhe yazmıştır (ketabe kulle şey'in li'l-levh)" (Müsned, IV, 431) sözünde geçen "levh" kelimesi de, Allah'ın yazmasının, insanların yazmasına teşbihi bağlamında kullanılmıştır. Nitekim burada Levh-i Mahfuz şeklinde bir ifadenin kullanılmaması da dikkat çekicidir. Hatta aynı hadisin Buhârî'deki rivâyetinde "el-levh" kelimesi yerine "ez-zıkr" kelimesi kullanılmıştır. Buhârî, Bed' u'l-Halk 1.

¹¹⁵ Bkz. Ezherî, V, 248.

¹¹⁶ Bkz. İbn Manzûr, II, 584.

¹⁰⁶ İsfahani, 442.

¹⁰⁷ Bkz. İsfahani, 442; İbn Manzûr, XIII, 361.

¹⁰⁸ İsfahani, 442.

¹⁰⁹ Müsned, I, 355.

¹¹⁰ Müsned, VI, 47.

¹¹¹ 4 Nisâ 95.

¹¹² Bkz. Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an 4; Müsned, IV, 301. Benzer rivâyetler için bkz. Buhârî, Tefsir 4/18; Tirmizî, Cihad 1, Tefsir 5; Müsned, IV, 299.

bize gizli olan şeydir" şeklinde atıfta bulunmakta, o da bu deyimim etimolojik yapısına değinmemektedir.¹¹⁷

O halde İslâmî ilimler alanında yapılan çalışmalarda, özellikle kavram çalışmalarında temel başvuru kaynağı olan ve yukarıda isimleri zikredilen belli başlı sözlüklerde Levh-i Mahfuz'un etimolojik yapısı veya yaygın olan anlamı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediğine göre, bu deyim, Kur'an'da geçtiği tek yer olan Burûc sûresinin 22. âyetinde hangi anlamda kullanılmaktadır?

Öncelikle söz konusu âyette geçen "levh" ve "mahfuz" kelimelerinin nahiv açısından birbirleriyle ilişkili olup olmadığı (yani "mahfuz" kelimesinin "levh"nin sıfatı olup olmadığı) konusunda kesin bir şey söylenmemektedir.¹¹⁸ Bu itibarla "levh" ve "mahfuz" kelimelerinin, sağlam kaynaklara dayanmayan yorumların etkisinde kalınarak yaygın olan anlamıyla Levh-i Mahfuz şeklinde anlaşılabilirliğini düşünüyoruz. Eğer bu yorumlardan çok, ilgili kelimelerin lügat anlamları ve Kur'an'daki kullanılışları dikkate alınacak olsa böyle bir anlamın elde edilmesi söz konusu olamaz diye düşünüyoruz. Buna göre "levh" teriminin, yukarıda da belirttiğimiz gibi, üzerine yazı yazılan malzeme anlamında kullanıldığından hareketle, sıfat olan "mahfuz" kelimesiyle birlikte, özel isim formunda ve yaygın olan anlamıyla Levh-i Mahfuz şeklinde değil de, Kur'an'ın mevcut şekliyle korunmuşluğunu vurgulamak üzere "korunmuş levha" şeklinde anlaşılmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Bu kanaatimiz, Taberî (ö. 310/922), Mâverdi (ö. 450/1058), Zemaşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1209), Kurtubî (ö. 671/1272), Nesefî (ö. 710/1310), İbn'ul-Kayyım (ö. 751/1350) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi müfessirlerin de bu âyeti, Kur'an'ın bütün ilave, eksiltme ve değiştirmelerden korunmuş olduğu ilkesiyle açıklamalarına dayanmaktadır.¹¹⁹

Bazı Türkçe Kur'an çevirilerinde bu âyetin, özel bir mekan ismi olarak Levh-i Mahfuz'a atıfta bulunmaksızın Kur'an'ın korunmuşluğunu vurgulayıcı şekilde çevrilmesi de bu anlayışın bir sonucu olsa gerek. Bu meallerden birkaç örnek verelim:

Hasan Basri Çantay: "Doğrusu (kafirlerin tekzib

¹¹⁷ Bkz. İsfahani, s. 456. Firuzâbâdi (ö. 817/1414) de "l-v-h" kelimesi ve türevlerini verirken Levh-i Mahfuz'u zikretmekte, ancak kelimenin etimolojik yapısına girmeden onun mahiyetini ancak Allah'ın bildiğini, hakikatini ise sahih rivayetlerde bize nakledildiği kadar dışında hiç kimsenin bilemeyeceğini söylemekle yetinmektedir. Bkz. Firuzâbâdi, *Besâir*, IV, 468.

¹¹⁸ A. J. Wensinck, M. E. B. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1972, "Levh" maddesi, VII, 48.

¹¹⁹ Bkz. Taberî, XII, 530; Mâverdi, VI, 244; Zemaşerî, IV, 733; Râzî, XXXI, 125; Kurtubî, XIX, 256; Nesefî, IV, 507; İbn'ul-Kayyım, V, 176-177; İbn Kesîr, IV, 498; Âlûsî, XV, 304. Özellikle Râzî, İbn'ul-Kayyım ve Âlûsî, bu iddialarını desteklemek üzere "O Zikri (Kitab)? biz indirdik ve O'nun koruyucusu da elbette biziz!" [15 Hicr 9] âyetini referans göstermektedirler.

ettikleri) o (kitap) çok şerefli bir Kur'an'dır. Ki mahfuz bir levhadadır (o)."

Edip Yüksel: "Gerçekten, o şanlı bir Kuran'dır. Korunmuş bir ana levhadadır."

Abdülbaki Gölpınarlı: "Hayır, o şerefli Kur'an'dır. Korunmuş levhada."

Yaşar Nuri Öztürk: "İş, onların iddialarının aksinedir! O, çok yüce bir Kur'an'dır! Korunmuş bir levhada/Levh-i Mahfuz'dadır."

Süleyman Ateş: "Hayır, (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada(yazılı)dır."

Abdullah Parlıyan: "İnkarcuların yalanladıkları o kitap çok şerefli bir Kur'an'dır. Kaybolmayan korunmuş iyi muhafaza edilen bir levhadadır."

Yine bu düşüncemizi doğrulayan başka bir husus da, âyetteki "levhin mahfuzin/Korunmuş levha" cümlesinin sıfat tamlaması şeklindeki genel kabulünün yanı sıra, bazı kıraat farklılıklarının bu kelimelere yüklediği farklı anlamdır. Şöyle ki: Şu anda elimizde bulunan mushafta "mahfuzin" şeklinde yazılan ve okunan kelime, başta Nafi' olmak üzere bazı kıraat imamları tarafından bir önceki âyette, yani "bel huve Kur'anun mecidun/Hayır, (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır" âyetinde geçen "Kur'anun" kelimesine ait sıfat yapılarak "mahfuzun" şeklinde de okunmuştur.¹²⁰ Bu durumda "mahfuzun" kelimesi "levh"nin değil, Kur'an'ın sıfatı olur. Anlamı ise, "Hayır, o, levhada korunmuş olan şerefli bir Kur'an'dır" şeklinde olur.

Sonuç olarak, Allah, Kur'an'ı toplu olarak indirmediğine dair herhangi bir şey söylemediği gibi, onu Levh-i Mahfuz'dan en yakın göğe/dünya semasına indirdiğine dair de bir bilgi vermemiştir. Sadece Kur'an'ın indirilmesinden sonra "Hayır, (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhadadır" buyurulmuştur. Dolayısıyla Kur'an, indirildikten sonra levhada korunmuştur.¹²¹

III. Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da Olduğu veya Levh-i Mahfuz'dan Dünya Semasına Toplu Olarak İndirildiği Düşüncesinin Kabulü ile Ortaya Çıkan Çelişkiler

¹²⁰ Bkz. Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Meanî'l-Kur'an*, Basım yeri ve tarihi yok, (Dâru's-Surûr), III, 254; Taberî, XII, 531; Zemaşerî, IV, 733; Râzî, XXXI, 125; Kurtubî, XIX, 256; Beydâvî, II, 586; Ebu's-Suûd, *İrşadu'l-Akli's-Selim*, Beyrut, 1994, IX, 139; Şevkânî, V, 503; Âlûsî, XV, 304.

¹²¹ Reşid Rıza, II, 162. Âlûsî de Hicr sûresi 9. âyetine dayanarak "fi levhin mahfuzin" ifadesiyle, Kur'an'ın, indirildikten sonra bozulma, değiştirilme, ilave etme ve eksiltmekten korunduğundan veya şu elimizdeki levhalarda şeytanların ulaşmasından korunduğunun kastedildiği şeklindeki bir anlamı nakletmiştir. Bkz. Âlûsî, XV, 304.

Kur'an'ın aslının Levh-i Mahfuz'da olduğu veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiğine dair düşünce, sağlam referanslardan yoksun olması bir tarafa, Kur'an'ın bizzat kendisiyle ilgili olarak müfessirler tarafından ele alınan bazı usul konularında da bir takım çelişki ve tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kur'an'ın nüzülü veya nüzulünden önce bulunduğu konumu bağlamında Levh-i Mahfuz düşüncesinin kabulü ile ortaya çıkan çelişki ve tutarsızlıkların daha çok **Nass-olgu ilişkisi, nesh ve Kur'an'ın cem'i** konularında olduğu görülmektedir. Bunların her birinin başlı başına araştırılması gereken konular olduğu gerçeğine karşın, yine de bu makalenin konusu olan Levh-i Mahfuz düşüncesi ile çelişkileri bağlamında incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

A. Nass-Olgu İlişkisi Bağlamındaki Çelişkiler

Kur'an'ın, Hz. Peygamber'e indirilmeden önce Levh-i Mahfuz'da olduğu veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiği iddiası, en başta Kur'an'ın kendisiyle bile uzlaştırılması oldukça güç olan bir iddiadır. Bu güçlüğün farkında olduklarından dolayıdır ki Kur'an ilimleriyle meşgul olanların zaman zaman varsayımlardan hareketle bu iddiayı ispat için kendilerini zorladıklarını görüyoruz. Sözgelimi "*Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik*"¹²² âyetinin, topluca indirilen Kur'an'ın bir parçası olup olmadığı konusunda varsayımaya dayalı olarak ileri sürülen görüşlerden, kafaların ne kadar karmaşık olduğunu öğreniyoruz. "Bu âyet, topluca indirilen Kur'an'ın bir parçası mıdır, değil midir? Eğer değilse, o zaman topluca indirilen nedir? Yok eğer topluca indirilenin bir parçası ise, bu durumda âyetin doğru olan anlamı nedir?" gibi sorularla problem çözülmeye çalışılmış; âyetin Levh-i Mahfuz'da bulunan veya toplu olarak indirilen Kur'an'da olmadığı, diğer bir ifadeyle indikten sonra Kur'an metnine ilave edildiği görüşünün benimsenmesi durumunda Kelam-ı İlahî'nin "ezeli bir sıfat olduğu" anlayışının ortadan kaldırılmasına ve bütün varsayımların temelinden yıkılmasına neden olacağı¹²³ endişesiyle bu ihtimal reddedilmiş; daha sonra şüphe götürmez bir gerçek olarak bu âyetin Levh-i Mahfuz'da bulunan veya topluca indirilen Kur'an'ın parçası olduğu görüşü benimsenmiştir. Ancak bu durumda da Kur'an'ın indirilmeden önce Levh-i Mahfuz'daki varlığıyla çelişen geçmiş zaman kipindeki "*indirdik*" ifadesinin yorumlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Bunun için de aşırı bir zorlamaya gidilerek iki ihtimal söz konusu edilmektedir:

"*Birincisi*; buradaki anlam 'onu kadir gecesinde

indirmeye karar verdik ve bunu ezelde böyle takdir ettik' şeklindedir.

İkincisi; lafız "indirdik" şeklinde geçmiş zaman kipinde olsa da anlam gelecek zamanı ifade etmektedir. Yani 'onu kadir gecesinde indireceğiz' demektir."¹²⁴

Kur'an'ın bir mekandan alınarak, olaylar ve nesnelere alemi olan bu dünyanın dışında başka bir mekana topluca nakledilmesi ile ilgili olarak ileri sürülen bu varsayım ve kurgulamaların muhtemel nedeni, -Ebû Zeyd'in dediği gibi- eski rivâyetlere karşı eleştirel bir tavır takınmaktan çekinmektir.¹²⁵

Diğer taraftan Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğu düşüncesinin kabul edilmesi, Kur'an metni ile kültürel olgu arasındaki diyalektiğin göz ardı edilmesi anlamına gelecek,¹²⁶ dolayısıyla Kur'an'ı, insanın karşı koyması mümkün olmayan ilahî bir güç tarafından olguya dikte ettirilen önceden mevcut bir kitap olarak kabul etmeyi zorunlu kılacaktır. Böyle bir düşüncenin, Kur'an'ı, anlamı olan dilsel bir metin olmaktan çıkararak, salt mukaddes bir objeye, yani kutsallığını ruhlar ya da ideler alemindeki ezeli aslından alan bir mushafa dönüştürmek suretiyle olgusal hareketten peyderpey soyutlaması kaçınılmaz olacaktır.¹²⁷ Oysa Kur'an'ın bir çok âyetinin, olgudan bağımsız bir şekilde anlaşılacak kadar olguyu dikkate aldığını görmek mümkündür. Örneğin Tebbet sûresi, Ebû Leheb'in varlığı dikkate alınmadan; Kureyş sûresi de, Kureyş kabilesi ile ilgili bilgi olmadan anlaşılabilir. Aynı şekilde sahabeden Zeyd b. Harise'in durumu ile ilgili olarak inen Ahzâb sûresinin 37. âyeti ve Hz. Peygamber ile eşleri arasında cereyan eden olayları anlatan Tahrim sûresinin 1-5. âyetleri de olgunun dikkate alındığını gösteren örneklerdendir.¹²⁸ Buna göre, bu sûre ve âyetlerde söz konusu edilen şahıslar veya olaylar daha ortada yok iken, bunlardan söz eden âyetlerin hangi amaçla Levh-i Mahfuz'dan toplu olarak dünya semasına indirilmiş olduğunun mantıklı bir izahı da yapılamaz.

Kur'an'ın nüzulünde kültürel olgunun dikkate alınmış olduğunu söylemekle, elbette vahyin tamamen olguyu dikkate alarak indiğini; diğer bir ifadeyle Kur'an'ın tamamen olgu tarafından oluşturulduğunu ve miladî VII. asrın siyasal ve sosyal şartlarında ortaya çıktığını, dolayısıyla sadece o dönem için bağlayıcı olup evrensel olmadığını iddia etmiyoruz. Haddi zatında "Kur'an'ın evrenselliği, yani emir ve yasaklarının her zaman ve zeminde geçerliliği, onun indirilmez-

¹²⁴ Ebû Şâme, s. 26; Zerkeşî, I, 230.

¹²⁵ Ebû Zeyd, s. 132.

¹²⁶ Ebû Zeyd, s. 67.

¹²⁷ Ebû Zeyd, s. 93.

¹²⁸ Bu konu ile ilgili olarak Kur'an'daki diğer örnekler için bkz.: 3 Âl-i İmrân 121-126; 8 Enfâl 7-12, 42-44; 9 Tevbe 40, 107-108; 24 Nûr 11-17; 33 Ahzâb 28-34, 50.

¹²² 97 Kadir 1.

¹²³ Bkz. Ebû Zeyd, s. 131.

den önce Levh-i Mahfuz'da düzenlenmiş bir metin olup olmamasına bağlı değildir. Çünkü onu indiren yüce Allah'tır. İndirildiği anda onu düzenlemiş olsa bile bu, onun evrensel olduğuna engel değildir."¹²⁹

Sonuç olarak Kur'an, Allah tarafından daha önceden Levh-i Mahfuz'da oluşturularak veya dünya semasına toplu bir şekilde indirilerek nüzul dönemindeki muhâtoplara dayatılan bir metin olmadığı gibi; tamamen siyasal ve sosyal çevre tarafından belirlenen tarihsel bir metin de değildir. Kur'an'ın, nüzul sırasında Allah tarafından oluşturulan bir mesaj olmasının daha tutarlı bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz.

B. Neshin Kabulü ile İlgili Çelişkiler

Bilindiği gibi nesh konusu, Kur'an ilimleri içinde yer alan en tartışmalı konulardan birisidir. Elbette burada nesh ile ilgili olarak ileri sürülen bütün görüşleri vermek ve değerlendirmek, bu makalenin amacını ve kapsamını aşan bir husustur. Bu itibarla yapacağımız şey, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da yazılı ezeli bir metin olduğu veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiği düşüncesini kabul etmekle birlikte, aynı zamanda neshin varlığını da kabul etmek arasındaki çelişkiyi tespit etmeye çalışmaktır.

Kur'an alimlerinin neredeyse tamamına yakını, neshin anlamı, kapsamı ve neshedilen âyetlerin sayısı gibi ayrıntılarda farklı görüşlere sahip olsa da, nesh olgusunun varlığı konusunda neredeyse görüş birliği içindedirler. Yine bu alimlerin nesh ile ilgili olarak yaptığı şu üçlü tasnif de adeta standart bir tasnif niteliğindedir:

1. Hem tilaveti, hem de hükmü mensûh âyetler.
2. Tilaveti bâki, hükmü mensûh âyetler.
3. Tilaveti mensûh, hükmü bâki âyetler.¹³⁰

Bu tasnife göre hem tilaveti, hem de hükmü mensûh âyetler ile tilaveti mensûh, hükmü bâki âyetlerin varlığı dikkate alındığında, nüzulünden sonra Kur'an metninde bir değişikliğin yapıldığı, diğer bir ifadeyle bazı âyetlerin Kur'an'dan çıkarılmış olduğu varsayılmaktadır. İşte bu varsayım ile Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da bulunduğu veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiğine ilişkin düşüncenin uzlaştırılabilmesi oldukça zor görünmektedir. Nitekim Ebû Zeyd, birbiriyle çelişen bu iki farklı düşüncüyü aynı anda benimseyen alimlerin karşı karşıya kaldıkları problemi tespit bağlamında şunları söylemektedir:

¹²⁹ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya, tsz., (Kitap Dünyası Yayınları), s. 263.

¹³⁰ Neshin bu tasnifi ile ilgili ayrıntılı açıklamalar ve her bir tür için verilen örnekler ile ilgili olarak bkz. Zerkeşî, II, 35-40; Suyûtî, II, 28-34; Zerkânî, II, 110-112; Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Kur'an*, (terc. Arif Erkan), İstanbul, 1997, s. 333-337; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1989, s. 127.

"Alimler, ister hükmü bâki kalmış, isterse nesh edilmiş olsun, tilavetin neshi veya metinlerin hazfedilişi olgusunun, Kur'an'ın metninin Levh-i Mahfuz'da ezelde mevcut olduğuna ilişkin düşüncelerini büsbütün çürütmeye yol açtığını tartışmamışlardır...Levh-i Mahfuz'da bulunan âyetlerin nazil olup daha sonra da tilavet olunan Kur'an'dan kaldırılması, varsayılan bu ebedilik anlayışına ters düşmektedir. Dolayısıyla ebediliğe delalet eden âyetleri literal manalarının ötesinde anlamamız gerekmektedir. İlk döneme mensup bir müfessirin, söz konusu her iki görüşe birden temessük etmesi mümkün değildir. Buna bir de Kur'an'ın bazı bölümlerinin ortadan kalktığına, Müslümanların zihinlerinden silindiğine dair çok sayıda rivâyetleri ekleyecek olursak, bu takdirde selef alimlerinin ve kendileriyle aynı konuda bulunan muhaddis takipçilerinin yüzleşmek durumunda buldukları problemin zorluk derecesi bir kat daha artacaktır."¹³¹

Elbette böyle bir problemin/çelişkinin ortaya çıkmasında, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da olduğu iddia edilen haliyle dünya semasına, oradan da Hz. Peygamber'e inmesinden sonra zamanla bazı âyetlerinin nesh edildiğinin iddia edilmesi, dolayısıyla şu anda elimizde bulunan Mushaf ile Levh-i Mahfuz'da bulunan arasında tespit etme imkanı bulamayacağımız bir farklılığın oluşması kadar, nesh edildiği söylenen âyetler ve bunların sayıları konusunda bir çok ihtilafın yaşanması ve Hz. Peygamber'den herhangi bir sahih rivâyetin nakledilmemiş olması da büyük rol oynamıştır. Burada asıl problem, metnin/tilavetin nesh edilip edilmediği veya ne kadarının nesh edildiğinden çok, hem Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ezelde mevcut olduğu veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına indiğinin, hem de neshin varlığının aynı anda nasıl uzlaştırılabileceğidir. Ayrıca tarihselliği bir ilke olarak kabul ettiğimizde Kur'an'ın önceden Levh-i Mahfuz'da olmaması gerekir. Kaldı ki Kur'an'ın bazı âyetlerinin nesh edildiğini kabul etmekle de, tarihsellik iddiasını doğrulamış olmaktadır. Çünkü oluşan şartlara göre Kur'an'ın hükümleri de değişmekteydi. Bu itibarla alimlerin, hem Kur'an'ın tarihselliğini tartışmaya açan nesh teorisini kabul etmeleri, hem de Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ezeli varlığını iddia etmeleri, birbirleriyle uzlaştırılması güç olan hususlardandır.

C. Kur'an'ın Cem'i Meselesi ile İlgili Çelişkiler

Alimlerin, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ezeli varlığı veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirilişi hakkındaki görüşleriyle çelişen başka

¹³¹ Ebû Zeyd, s. 168. Kur'an'ın bazı bölümlerinin ortadan kalktığına veya Müslümanların zihinlerinden silindiğine dair rivâyetler için bkz. Zerkeşî, II, 35-37; Suyûtî, II, 32-34.

bir husus da, Kur'an'ın toplanması meselesidir. Bu konuda da alimlerin, hem Kur'an'ın toplanması sırasında Kur'an metninde bazı değişikliklerin yapılmış olduğunu, hem de Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ezeli varlığı veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiğini aynı anda benimsemelerinin bir çelişki olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili kaynaklarda nakledilen şu olay, bu çelişkiye dayanak olabilecek bir örnek niteliğindedir:

"Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Abdurrahman b. Hâris, Hz. Osman'ın emriyle Hafsa'nın yanında bulunan sahifeleri mushafa aktardılar. Hz. Osman, bu heyette bulunan (Zeyd'in dışındaki) Kureyşli üç kişiye şöyle dedi: 'Kur'an'daki bir kelimenin yazımı konusunda Zeyd ile ihtilafa düşerseniz, bu durumda o kelimeyi Kureyş lehçesiyle yazınız. Çünkü Kur'an onların diliyle inmiştir.' Onlar sahifeleri mushafa aktarıncaya kadar, Hz. Osman'ın bu emrine uygun hareket ettiler..."¹³² Zeyd diyor ki: "Mushafı yazarken, Hz. Peygamber'in okuduğunu işittiğim Ahzâb sûresinden bir âyeti -ki bu "Mü'minlerden öyle erkekler var ki, Allah'a verdikleri sözde dururlar. Onlardan kimi adağını yerine getirdi, kimi de beklemektedir; sözlerini asla değiştirmemişlerdir" mealindeki Ahzâb sûresinin 23. âyeti idi- kaybetmiştim. Bunun üzerine söz konusu âyeti aradık ve nihâyet onu Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî'nin yanında bulunca, mushafta ait olduğu sûreye ilave ettik."¹³³

Bu ve benzeri rivâyetler karşısında ya Hz. Osman'ın, kıraat farklılıkları nedeniyle farklı Kur'an'ların ortaya çıkmasını önlemek ve Müslümanları bir tek Kur'an etrafında birleştirmek amacıyla sadece Kureyş lehçesini esas alarak standart bir Kur'an oluşturma çabası içinde olduğunu kabul edeceğiz; ya da bu ve benzeri rivâyetlerin uydurma olduğu, dolayısıyla Kur'an'dan hiçbir şeyin çıkarılmadığı düşüncesini kabul edeceğiz.

Elbette bu ve buna benzer rivâyetlerin doğruluğu veya yanlışlığını tespit etmek ya da bu rivâyetlerin uydurma olduğunu ve Kur'an'dan hiçbir şeyin çıkarılmadığını ispat etmek bu makalenin amacını aşan bir konudur. Daha önce de söylediğimiz gibi amacımız, her iki görüşü aynı anda benimsemenin yol açtığı çelişkili durumu ortaya koymaktır: Doğrusu alimlerin, hem bu rivâyetlere yer vermeleri; hem de Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ezeli varlığı veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiği düşüncesini benimsemeleri açık bir çelişkidir. Çünkü bu gibi rivâyetler, Kur'an metni üzerinde bir değişik-

liğin yapıldığını varsaymaktadır. Bu durumda da oluşturulmaya çalışılan Mushaf ile Levh-i Mahfuz'daki Mushaf arasında bazı farklılıkların olduğu izlenimi oluşmaktadır.

Ayrıca alimlerin, Kur'an'ın cem'i sırasında metne yönelik böyle bir değişikliği mümkün gören rivâyeti kabul etmelerinin, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki ezeliği düşüncesini nasıl çürüttüğünü tartışmalarını kayda değer bir husustur.

Diğer taraftan Kur'an'ın cem'i konusuyla bağlantılı olarak dikkatleri çekmek istediğimiz diğer bir husus da sûrelerin Mushaf içi sıralaması bağlamında ileri sürülen görüşlerin Levh-i Mahfuz ile ilişkisidir.

Her ne kadar âyetlerin sûre içi sıralamasının tevkifi olduğu konusunda alimler arasında görüş birliği olsa da, sûrelerin Mushaf içi sıralamasının tevkifi mi, yoksa icthadî mi olduğu konusunda üç farklı görüş ortaya çıkmıştır:

1. Sûrelerin şu andaki şekliyle sıralaması tevkifi değil, sahabenin icthadîylerdir.

2. Âyetlerin sûre içi sıralamasında olduğu gibi bütün sûrelerin Mushaf içi sıralaması da tevkifidir.

3. Bazı sûrelerin sıralaması tevkifi; bazılarının ise sahabenin icthadîylerdir.¹³⁴

Ancak sonraki alimlerin, sûrelerin Mushaf içi sıralamasının tevkifi olduğunu ısrarla vurgulamalarının asıl sebebi de, böyle bir anlayışın, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da ezeli mevcudiyetinin olduğu düşüncesiyle örtüşüyor olmasıdır.¹³⁵ Nitekim sûrelerin Mushaf içi sıralamasının tevkifi olduğu görüşünde olanlar, Mushaf'taki sıralamanın, Levh-i Mahfuz'da bulunan ve Beytu'l-İzze'ye indirilen Mushaf ile aynı olduğunu ileri sürerler.¹³⁶ Bu görüşün hararetli savunucularından olan Kirmânî (v. 502/1108) de şöyle diyor: "Kur'an'ın ilk sûresi Fatıha sûresidir. Sonra Bakara, Al-i İmrân ve Nisâ olmak üzere bu günkü tertipte devam etmektedir. Allah tarafından Levh-i Mahfuz'a böyle yazılmıştır. Hz. Peygamber de her sene nâzil olan âyetleri bu tertip üzere Cebrâil'e arz etmiştir."¹³⁷

Sonuç

Özellikle tefsirlerde ve Kur'an ilimleri alanında yazılan eserlerde söz konusu edilen ve sadece bir

¹³² Ebû Şâme, s. 50, 64; Zerkeşi, I, 236; Suyûti, I, 79; Zerkânî, I, 253.

¹³³ Suyûti, I, 79.

¹³⁴ Zerkeşi, I, 257; Zerkânî, I, 346-349; Kattân, s. 198-201. Subhi Salih, sûrelerin sıralamasının da tevkifi olduğunu hararetle savunmakta, bunun aksi görüşlerin kabul edilemez olduğunu iddia etmektedir. Bu konudaki delilleri değerlendirmesi için bkz. Subhi Salih, s. 74-75.

¹³⁵ Ebû Zeyd, s. 196.

¹³⁶ Zerkeşi, I, 37; Suyûti, II, 138.

¹³⁷ Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 165. (Kirmânî'nin *el-Burhân fi Tercihî Mütetâbihi'l-Kur'an* adlı eserinden naklen.)

deyim olarak Kur'an'da yer verilen (85 Buruc 22) Levh-i Mahfuz ile ilgili olarak farklı ve birbirine çelişkili yorumlar yapılagelmıştır. Kimi zaman Kur'an'ın nüzulünde bir aşama veya mekan, kimi zaman kainatta olmuş ve olacak her şeyin kayıtlı bulunduğu bir yer, kimi zaman da bütün vahiylerin asıl kaynağı olarak tanımlanan Levh-i Mahfuz'un eni, boyu, biçimi vb. özellikleri de tesbit edilmeye(!) çalışılmıştır. Doğrusu Levh-i Mahfuz'un hem gayb konuları kapsamında olduğunun söylenmesi, hem de Kur'an'da ve sahih hadislerde hiçbir bilgi verilmemesine rağmen üzerinde birçok yorum yapılmış olması, bir takım çelişkilerin ortaya çıkmasına ve anlam kargaşasına neden olmuştur.

Levh-i Mahfuz ile ilgili farklı ve çelişkili yorumlar yapıldığı gibi, Kur'an ilimleri ile ilgili yapılan değerlendirmeler ve Levh-i Mahfuz arasındaki ilişkiler bağlamında da bir takım çelişkilerin varlığı dikkat çekmektedir. Sözelimi hem bazı olayların ve şahısların Kur'an'ın nüzulüne sebep teşkil ettiğini, hem de Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiğini ileri sürmek; diğer bir ifadeyle nass-olgu ilişkisini kabul etmekle birlikte Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına toplu olarak indirildiğini iddia etmek, âyetlerin nüzulüne sebep teşkil eden şahıs ve olaylar daha ortada yok iken bunlardan söz eden Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da bulunması veya Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına topluca indirilmesinin makul bir izahı yapılamayacağından birbirine uzlaştıramayacak nitelikte görüşlerdir. Yine farklı biçimleriyle hem neshin, hem de bazı âyetleri neshedildiği söylenen Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da bulunduğu gerçeğinin birlikte kabul edilmesi; dahası Levh-i Mahfuz'da bulunan Kur'an'ın neshedilmeden önceki Kur'an mı, yoksa neshedildikten sonraki Kur'an mı olduğunun tespiti de bir sorun oluşturmaktadır. Diğer taraftan lehçe farklılıkları göz önünde bulundurularak Kur'an'ın Mushaf haline getirilip yazıldığını bildiren rivâyetler doğru kabul edilirken, aynı zamanda yaygın olan Levh-i Mahfuz düşüncesini de savunmak, dolayısıyla Levh-i Mahfuz'daki Kur'an'ın hangi lehçede olduğunun tespit edilememesi başka bir çelişkiyi göstermektedir.

Buruc sûresinin 22. âyeti Levh-i Mahfuz kavramına dayanak olsa da, aslında âyetteki "Levh"

ve "Mahfuz" kelimelerinin birbirleriyle olan ilişkisinin tesbit edilmesiyle sorunun çözüme kavuşturulması mümkündür. Buna göre bir taraftan "levh" kelimesinin, üzerine yazı yazılan malzeme, tahta, levha vb. olarak lügatlerde tanımlanması ve bu âyetin dışında Kur'an'da geçtiği dört yerde de bu anlamlarda kullanılmış olması; diğer taraftan âyetteki "mahfuz" kelimesinin, bir önceki âyette geçen "Kur'an" kelimesinin sıfatı şeklinde okunmasını öngören kıraat farklılıklarının varlığı dikkate alındığında Levh-i Mahfuz ifadesinin, Mushaf haline getirilmiş olan Kur'an'ın korunmuşluğuna vurgu yapan bir özelliği söz konusu ettiğini söyleyebiliriz. Haddi zatında Buruc 21-22. âyetler ve bu âyetlerin bulunduğu bağlam, nüzulünden önce bizce meçhul olan bir yer veya şekildeki Kur'an'la değil, nüzulünden sonraki Kur'anla ilgili olduğu da göz önünde bulundurulursa Levh-i Mahfuz ifadesi ile Kur'an'ın korunmuşluğu arasındaki ilişki daha doğru anlaşılabilir.

Bütün bunlardan sonra Kur'an'ın, dolayısıyla bütün vahiylerin ve kainatta olmuş ve olacak her şeyin bilgisinin Allah katında bulunduğuna ilişkin söylemleri reddetme anlamına gelebilecek bir sonuç çıkarmadığımızı da belirtmeliyiz. Bu makalede ortaya koymaya çalıştığımız husus, sadece Levh-i Mahfuz adındaki bir şeyin veya mekanın gerek Kur'an'ın ve bütün vahiylerin, gerekse gayb bilgisinin kaynağı olarak takdim edilmesinin doğru bir tesbit olmadığıdır. Elbette birçok âyette Allah'ın her şeyi ve olayı meydana gelmeden önce bildiği gerçeği vurgulanmakta, "*Ummu'l-Kitab/ana kitap*" ya da "*Kitab-ı Meknun/saklı veya muhafazalı kitap*" gibi ifadelerle de bütün vahiylerin veya kitapların aslının kendi yanında olduğu bildirilmektedir. Bu itibarla niteliğini sorgulamadan Allah'ın her şeyin bilgisine sahip olduğunu söylemek başka; bütün bunların Levh-i Mahfuz diye nitelenen bir mekana tahsis edilmesi ise daha başkadır. İşte bizim reddettiğimiz birincisi değil, ikincisidir.

Kaldı ki varlığı ve niteliği üzerinde bir çok şey söylendiği, Kur'an'la ve Allah'ın ilmiyle doğrudan bağlantı kurulduğu halde, Levh-i Mahfuz diye nitelenen bir şeyin veya mekanın varlığına iman edilmesi gerektiğine dair bir bilginin temel kaynaklarda mevcut olmaması da dikkat çekicidir.